

PRAG

OD MITA DO ŠVEJKA

Oskar Kokoschka, *Pogled na Karlov most*, ulje na platnu, (1934).
Čuva se u Narodnoj galeriji u Pragu.

Na pitanje koji su europski veliki gradovi teško zamislivi bez rijeka koje kroz njih protječu odgovor će vjerojatno biti jednoglasan: Prag, Pariz, Budimpešta, Firenca. Oni su usredišteni oko rijeka, a s uzvisina i brežuljaka pruža se nezaboravan pogled na gradska područja i tokove rijeka. To su gradovi koji su nastajali u izvornom skladu s njihovim tekućicama pa su u pogledu društvenog razvoja i urbanističkih tvorevina uvelike označeni Vltavom, Seinom, Dunavom, Arnom. Zabluda je pomisliti da odlučuje veličina rijeke; bitan je njezin položaj. Neka kao primjeri posluže gradovi Beč, Berlin i Zagreb. Premda se austrijska metropola rado naziva »gradom na Dunavu«, svaki poznavatelj Beča zna da Dunav, koliko god širok i plovan bio, u gradu ima samo periferno značenje. Prema smještaju najvećeg dijela Beča, Dunav je tangencijalan. Obilazeći najšire regije gradskog središta sa svim njezinim znamenitostima, rijeka za gradski centar nije relevantna. U Zagrebu je, na srodan način, unatoč svim proširenjima grada, Sava daleko od toga da stekne status središnjega sadržaja. To vrijedi i za Berlin, u kojemu rijeka Spree nipošto ne dominira, jer su u velikim prostranstvima njemačkoga glavnog grada mnoge četvrti vrlo daleko od rijeke. Ništa nije tako znakovito kao činjenica da su sva četiri grada spomenuta u prvoj rečenici sa svojim gradskim jezgrama oko rijeka uvrštena u svjetsku kulturnu baštinu prema mjerilima UNESCO-a.

To nimalo ne iznenađuje. Postoje zapisi europskih putnika iz devetnaestog stoljeća koji svjedoče o fascinaciji koju je izazivala

ljepota praških veduta. Navodim riječi Amerikanca Bayarda Taylora, koji je godine 1845. posjetio češku metropolu. »Palača čeških kraljeva usmjerava pogled sa zapadnih uzvisina dolje na grad, a grobnice kraljeva nalaze se u katedrali. Tko se uspeo kamenim stepenicama do dvorca, tomu se pruža veličanstven pogled. Prag, bogat tornjevima, prostire se u dolini kroz koju protječe Vltava, okićena svojim malim zelenim otocima, ploveći prema sjeveru.«¹⁸

Početna povijest Praga obavijena je legendama kao malo koji europski grad. Iz mnogo dalje prošlosti donekle se nameće usporedba s Rimom, s pričom o Romulu i Remu. Glavne uloge u mitu o nastanku Praga pripadaju jednoj ženi, vladarici Libuše (ne Libuša!) i njezinu mužu Přemyslu. Ženu treba svakako spomenuti na prvom mjestu, ali ne zato što to zahtijeva bonton novijih razdoblja. Što Libuše znači za kulturalno pamćenje češkog naroda, o tome svjedoči skulptura koju je potkraj devetnaestoga stoljeća isklesao Josef Václav Myslbek za vltavski most Palackoga (dok se kopija nalazi u Višehradu). Kip jasno kazuje tko je u tom dvojstvu važniji: Libuše, koja s visoko podignutom rukom pokazuje u daljinu, znatno nadvisuje svoga muža, koji u sjedećem, mirnom položaju iskazuje običnu razboritost, a ne proročanski patos. Legenda o utemeljiteljima Praga sadrži motiv na kojemu su pojedini pisci devetnaestoga stoljeća gradili različito usmjerena književna djela. Njemački romantičar Clemens Brentano dao je u drami *Osnutak Praga* (1814) interpretaciju u povijesno-filozofskom duhu: »mitsko-pogansku tamu« savladava »kršćansko svjetlo«. Austrijski dramatičar Franz Grillparzer motiv pak tumači s psihološkog motrišta: junaci njegove tragedije *Libussa* (1872) doživljavaju odnos između žene i muškarca, odnos zasjenjen pitanjima vlasti.

Prema predaji, Libuše je od svog oca naslijedila zakonodavnu vlast i postala vladarica u organiziranoj zajednici, koja je prema novijoj povjesničarskoj prosudi imala svojstva matrijarhata, dakle

¹⁸ Prema češkoj stručnoj literaturi preveo V. Ž.

oblika plemenskoga života pod vlašću žena. Libuše, koja je bila svjesna toga da se muškarcima neće pomiriti sa ženskom dominacijom, udala se za ratara Přemysla i naposljetku njemu prepustila oblikovanje zajednice. Ukratko, legenda nam priča o budućnosti u znaku patrijarhata. No kao simbol potrebnoga sklada osnovali su na odabranom mjestu grad i nazvali ga Praha (od češke riječi prah – prag).

Današnji povjesničari mogu na temelju arheoloških podataka utvrditi da su se Česi – koji su poput Hrvata dospjeli u svoje krajeve iz istočne Europe – u sedmom stoljeću počeli gušće naseljavati oko Vltave i Labe. Posljedica koncentracije bilo je utvrđeno naselje, kasniji Prag. A za legendarnu predaju pobrinuo se kroničar Kosmas Praški, koji je u dvanaestom stoljeću napisao prvu povijest čeških zemalja, osvrćući se i na građu s područja neprovjerljivog kazivanja – pa tako i na priču o mitskoj vladarici i njezinu mužu, osnivaču dinastije Přemyslovića. Legende su neprovjerljive, ali su itekako provjerljiva povijesna zbivanja koja obilježavaju sliku Praga do danas. Na današnjem gradskom tlu nastale su u devetom i desetom stoljeću dvije utvrde (poslije zamkovi, burgovi, dvorci): Hradčany i Vyšehrad; prvi na lijevoj strani Vltave, u današnjem najstrožem središtu Praga, a drugi na strmoj stijeni na desnoj strani rijeke, uzvodno.

U popularnoj literaturi o Pragu ne spominje se svjedočanstvo koje je posebno zanimljivo i dokumentacijski važno. Postoji naime putopisni zapis židovsko-arapskog trgovca Ibrahima Ibn Jakuba koji je šezdesetih godina desetoga stoljeća posjetio češki grad. Teritorij Hradčana i Vyšehrada bio je za trgovca iz Španjolske koji se uputio na europski istok toliko važan da mu je posvetio znakovite iskaze. Putnik s Iberskoga poluotoka zabilježio je da su zgrade u Pragu građene od kamena i vapna, to jest da se u njima očituje umijeće graditelja koji posežu za materijalima kakvi tada nisu bili sami po sebi razumljivi; jer bilo je u Europi i mnoštvo daščara, a još više kuća podignutih pomoću gline. O gradovima

u kojima je drvo bilo glavna građa svjedoče brojni zabilježeni gradski požari u srednjemu i ranome novom vijeku. Prag je prema Ibrahimu bio grad budućnosti u tim krajevima. Zbog povoljna položaja na sjecištima trgovinskih smjerova Prag se doista rano razvio u regionalno središte.

Sa zapada Europe stizali su u češke krajeve žito i kovine, piše Ibrahim, dok su praški obrtnici mogli ponuditi oklope i konjsku opremu.

U takozvanom visokom srednjemu vijeku, od jedanaestog do četrnaestog stoljeća, dvije su utvrđene lokacije, Hradčany i Vyšehrad, ostale orijentacijske točke u širenju grada. To se osobito tiče Hradčana, ispod kojih je nastalo naselje nazvano Malá strana, koja je zbog svojih kasnije podignutih dvoraca i uređenih parkova jedan od najskladnijih dijelova grada. U tom razdoblju, koje svoj prvi vrhunac dostiže u dvanaestom stoljeću, na visini Hradčana i Male strane nastale su dvije urbane jedinice na desnoj strani Vltave, koje su s povijesnog motrišta i danas osobito privlačne – Staré město i Josefov. Oba dijela očituju po nekim središnjim pokazateljima tadanje smjernice u razvoju grada. Dok je Staré město postalo polazišna točka kasnijega centra, s trgovima, širim ulicama, palačama i crkvama, Josefovo je svjedočanstvo o životu i kulturi praških Židova, kojima je sve do barbarskih progona u doba Drugoga svjetskog rata pripadala uloga u kulturnom i gospodarskom životu grada. U Pragu je židovstvo bilo zastupljeno narodnošću koja je potjecala iz njemačkih krajeva (aškenazi), ali i s europskog juga (sefardi), što je bio susret različitih tradicija kakav je bio više iznimka nego pravilo na našem kontinentu. Doduše, Židovi su bili i u srednjovjekovnom Pragu izloženi povremenim progonima i segregaciji u getima (sve do doba prosvjetiteljstva), no o kontinuitetu njihove kulturne svijesti svjedoči i danas još nekolicina duhovnih građevina, naprimjer Visoka sinagoga, Klausova sinagoga, Maiselova sinagoga, Španjolska sinagoga. Svi ti spomenici mogu se promatrati sa sakralnog i s estetskog motrišta. No staro

židovsko groblje u Josefovu pruža dubok doživljaj: metafizički. Tko nije vidio kako se jedan ukošeni nadgrobni kamen oslanja na drugi nije zorno spoznao jedinstvo prolaznosti i otpora prema njoj. Prizor kamenih ploča, koje polagano uranjaju u zemlju, u prah, pokazuje da se vrijeme ne može pobijediti, no pogled na tvorbe, koje kao da se uzajamno podupiru, budi i predodžbu o potrebi ljudskog uzajamnoga štovanja.

Sredina četrnaestoga stoljeća duboka je cezura u češkoj povijesti. U toj su zemlji vladali kraljevi iz kuće Luksemburgovaca, no to nije značilo da se prekidala veza s narodnom tradicijom. (To je politički uslijedilo tek 1526. godine, kad su zavlitali Habsburgovci.) Naprotiv, najistaknutiji kralj s luksemburškim podrijetlom, Karlo IV., obilježio je za svoje vladavine (1347–1378) takozvano zlatno doba srednjovjekovne češke povijesti. Osobito je metropola doživjela napredak. Rođen u Pragu, kralj se uvijek osjećao kao predstavnik češke nacionalnosti, premda je odgoj stekao na dvoru francuskoga kralja. Vrativši se u rodni grad postao je češki kralj a poslije i rimsko-njemački car. Česi ga do danas slave kao posebnu ličnost u svojoj povijesti – kao vladara koji je težio za tim da češkoj kraljevini osigura unutar Carstva što veću samosvojnost, političku i kulturnu. U njegovo doba Prag se svrstao živošću kulturne i gospodarske djelatnosti među važne gradove kontinenta, a po veličini je bio na četvrtom mjestu. Po prostranstvu bili su veći samo Pariz, Rim i Beč. U toj je epohi Prag privlačio učene osobe iz drugih zemalja, ličnosti među kojima se osobito ističe talijanski pjesnik, erudit i diplomat Francesco Petrarca, koji je na brojnim putovanjima po Europi boravio poslije godine 1353. i u tom gradu, u diplomatskoj misiji i u potrazi za starim rukopisima.

Razvoj Praga za vladavine Karla IV. može se promatrati s dvaju gledišta. Kad je riječ o širenju grada i njegovu podizanju u red najvažnijih europskih metropola, treba upozoriti na činjenicu da je upravo u ono doba kraljev dekret stvorio urbanistički ustroj grada, sliku koja je u idućim stoljećima odredila predodžbu

o češkoj prijestolnici. Uz spomenuta dva starija dijela grada na desnoj obali rijeke, nastao je treći dio, Novi grad, češki Nové město, službeno nazvan *civitas nova*. Počeo se prostirati južno od starijih jedinica. Proširenje grada prema jugu, u smjeru Vyšehrada, bilo je potaknuto ponajviše gospodarskim potrebama. Nov trgovinski centar u srednjoj Europi tražio je prostor napose za nove obrtnike i male manufakture, za koje u starijim dijelovima grada nije bilo mjesta. Staré město postalo je, uvjetno rečeno, otmjeniji dio grada (u kojemu se danas nalaze slavne Vaclavske naměsti), naseljen pretežno bogatijim slojevima društva, dok je novi dio udomio obrtnike poput kovača, klesara, kožara i proizvođača građevnog materijala: opeke i vapna. Razumije se da je rad u novoj četvrti, praćen bukom i vonjem, po svojoj naravi bio takav da je od staromještanskih patricija zahtijevao navikavanje. Stari i novi dijelovi nisu bilo strogo odvojeni jedan od drugoga, pa se stoga civilizacijska povijest Praga može pratiti i kao proces njihova stapanja u onaj ujednačeni urbani prostor koji već dvjesto godina tvori praško središte.

Ponos s kojim se Česi do danas sjećaju svoga »velikoga kralja« može se itekako razumjeti ako imamo na umu sve znanstvene, umjetničke i urbane tekovine koje grad zahvaljuje kraljevima poticajima. Ako se držimo kronologije, ponajprije treba spomenuti godinu koja je promijenila život visokoškolske naobrazbe u srcu Europe. Godine 1348. utemeljio je kralj svojim ediktom prvo sveučilište u srednjem dijelu kontinenta, nazvano Alma mater Carolina. U idućim godinama osnovana su, po uzoru na Prag prvo poljsko sveučilište (Krakov, 1364), prvo austrijsko (Beč, 1365) i prvo mađarsko (Pečuh, 1367).

Praški univerzitet bio je potpuna visoka škola, prema normama onog razdoblja, to jest sastojao se od četiriju klasičnih fakulteta: teološkoga, pravnoga, medicinskog i filozofskoga. Kraljeva je želja bila da svom rodnom gradu pruži posebno kulturno značenje, no bez ikakve nacionalne isključivosti (koja je u doba

međunarodno povezanih dinastija ionako bila teško zamisliva). Naprotiv, novo sveučilište privlačilo je mnoge studente iz susjednih zemalja. Pa i nastavnici su dolazili iz njemačkih država i Poljske. Dokumenti svjedoče o tome da je najviše stranih studenata bilo iz Poljske, Bavarske i Saske. Poslije je zabilježeno i pritjecanje studenata iz zapadnih i južnih zemalja, što je bila posljedica ugleda koji je *Carolina* već u nekoliko desetljeća bila stekla. Jedan kronist onog razdoblja, Beneš Krabice z Veitmile, zabilježio je porast praškoga znanstvenog prestiža. Studij u gradu Pragu, zapisao je Beneš, takve je naravi da privlači čak i mladiće iz dalekih krajeva, iz Engleske i Francuske, iz Lombardije i sjevernih zemalja. Sinovi iz vrlo uglednih obitelji i mladi klerici pristizali su sa svih strana – Pragu na ugled, kako zaključuje pisac.¹⁹

Carolina se tijekom stoljeća mijenjala, u devetnaestom čak korjenito, pa je iz kraljevih dana ostalo samo protokolarno ime. Postoje, međutim svjedočanstva iz doba njegove vladavine i godina njegova nasljednika, građevine koje su i danas među najvažnijim znamenitostima grada. Tko se iz centra bivšega starog dijela grada želi uputiti prema Hradčanima najkraćim putem, mora prijeći preko Moldavskog mosta koji je postao najstariji prometni spomenik srednjovjekovnoga Praga. Monumentalan most, sagrađen za vladavine Karla IV., u drugoj je polovici devetnaestog stoljeća nazvan Karlov most. Kroz sva prošla stoljeća govorilo se samo o Mostu, jer je bio jedini – sve do godine 1841. Danas je na poprečnom potezu od visine Hradčana do visine Vyšehrada šest mostova. *Karlov most* djelo je njemačkoga graditelja Petera Parlera koji je dovršio i gotičku katedralu sv. Vida na Hradčanima pa se stoga njegov arhitektonski opus smatra neodjeljivim od češke metropole, a on sam gotovo češkim umjetnikom, premda se proslavio i velikim crkvenim građevinama u svojoj domovini.

¹⁹ Podaci se mogu naći u opsežnoj monografiji *Geschichte der Universität in Europa*, ur. Walter Rüegg, I. sv., München 1996.